

Г л а в а I V

У ЗИМСКИМ ОПЕРАЦИЈАМА 1943/1944.

Војно-политичка ситуација на главним фронтовима крајем 1943. и на почетку 1944. године добијала је све бурнији расплет. Велике победе савезника, нарочито Црвене армије на источном фронту, и стално нарастање снага антихитлеровске коалиције натерали су Немачку и њене сателите — Финску, Румунију, Мађарску и Бугарску — у дефанзиву на свим ратиштима. Ради одбране „европске тврђаве“ нацистичка Немачка је чинила грчевите напоре да ојача свој ратни потенцијал. Цео фашистички блок почетком 1944. имао је на европском ратишту око 400 дивизија копнене војске. Па ипак, чврста решеност земаља антихитлеровске коалиције да заједничким напорима што пре сломи силе Осовине довела је фашистички блок у дубоку политичку и војну кризу. Савезничке армије су у зиму и у пролеће 1944. у духу одлука Техеранске конференције продужиле офанзивне операције са циљем да створе што повољније услове за општу летњу офанзиву.¹

Такав развој догађаја снажно се одразио и на југословенско ратиште, где се налазила главнина немачких снага на Балкану и на коме су Немци — под снажним притиском Народноослободилачке војске,

¹ Ж. Атанацковић: „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“ стр. 397—398 и „Војвођански пролетери“; Ахмет Ћонлагић, Жарко Атанацковић и Душан Пленча „Југославија у другом светском рату“.

затим због опасности искрцавања савезничких трупа на Балкану и пред могућношћу испадања из рата Румуније, Мађарске и Бугарске — стално осећали недостатак сопствених трупа. Због свега тога су немачка влада и Врховна команда још крајем 1943. планирале да једном новом политичком концепцијом и ангажовањем снага 2. оклопне армије стабилизују свој положај у Југославији и на Балкану. Рибентропов изванредни опуномоћеник у Београду Нојбахер чини *напоре да повеже све снаге југословенске буржоазије у борби против народноослободилачког покрета, да се у циљу смиривања ситуације у НДХ скине усташка гарнитура и доведу на власт присталице ХСС; да се окупираној Србији припоје Црна Гора, Санџак, Војводина и источни део Босне и Херцеговине како би се ојачао Недићев квислиншки режим. Таква немачка политика нашла је своју примену и на конгресу четника и представника буржоаских партија из Србије, Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине у селу Ба; из ње су произашли и нови облици спреге између четника Драже Михаиловића, недићеваца, љотићеваца, усташа, сепаратиста и других контрареволуционара с једне и Немаца, с друге стране.*

Нојбахерова политика није, међутим, добила подршку дела хрватске буржоазије и реакционарног вођства ХСС с Мачеком на челу, којима су се више свиђали планови немачких генерала Глајзе Хорстенау и Јлера, пореклом Аустријанаца. Они су, ослањајући се на високи католички клер и Ватикан, тежили да се југоисточна Европа издвоји из Хитлеровог тabora и да се, уз помоћ западних савезника, образује средњоевропска католичка федерација састављена од Аустрије, Словеније, Хрватске и Мађарске.²

Немачку врховну команду је нарочито забрињавала ситуација у средишњем и западном делу Југославије, где су оцртале јаке групације НОВЈ, које су сваког тренутка могле да продру у Србију, јер је она у ово време исто тако за Немце и за југословенску буржоазију била у центру њихове пажње и окосница

²³ Исто.

њихових комбинација. Због тога су немачка влада и Врховна команда, тежећи да осигурају своје интересе у Србији, крајем 1943. и у првој поливини 1944. године предузеле низ политичких, војних и организационих мера да би Србију одржале у својим рукама, јер је она, по њиховој оцени „... имала одлучујућу важност за целокупну одбрану југоисточног простора...“³ Уз то су решиле да у току зиме 1943/1944. упоредо са новом Нојбахеровом политичком тактиком, спроведу многе операције на југословенском ратишту са циљем да се, пре свега, униште или разбију снаге НОВЈ у источној Босни и Црној Гори, које су се налазиле на граници Србије, а истовремено да се операцијама и у другим крајевима Југославије што више ослаби притисак НОВЈ и њене снаге одбаце од јадранске обале и комуникација које повезују долину реке Саве са Јадранским морем.⁴

Врховно војно и политичко руководство Југославије још у септембру 1943, одмах после Другог заседања АВНОЈ-а, разрадило је своје стратегијске планове за постепено преношење тежишта операција НОВЈ ка источним областима земље, у првом реду у Србију, која је била не само „важан чвор у односу на Југославију...“, него је имала изванредно значајну војно-политичку улогу и за даљи развој ситуације на Балкану. Зато је врховни командант маршал Тито донео одлуку да се током зиме 1943/1944. и у пролеће 1944. развију офанзивна дејства НОВЈ у свим крајевима земље, а посебно да се учвршћује њихова оперативна основица у источној Босни и Црној Гори, те да се на њу постепено пребацују снаге из западних крајева, како би се у време отварања другог фронта у Европи јаким снагама НОВЈ из више праваца извршио продор у Србију.⁵

У духу такве оријентације дејствовале су све јединице НОВ и ПОЈ. У источној Босни се снаге Трећег корпуса и 16. војвођанске дивизије у периоду зимских

³ Исто; Архив ВИИ, к. 70-А, бр. рег. 1/2-а и изјаве Селмајера, Вајкса, Лера, Фелбера у Архиву ВИИ.

⁴ Исто.

⁵ Исто, „Четрнаест векова борби за слободу“, Војни музеј 1968, стр. 94.

операција нису ангажовале на чврсту одбрану слободних територија, већ су избегавале круте фронтовске одбрамбене борбе са надмоћнијим непријатељем. Оне су својим нападима у бокове и позадину развлачиле немачке и квислиншке снаге и на тај начин наносиле им знатне људске и материјалне губитке.⁶

1. ПОВРАТАК ИЗ СРЕМА У ИСТОЧНУ БОСНУ И КРАТАК ПРЕДАХ 2. ВОЈВОЗАНСКЕ БРИГАДЕ

Друга и 4. бригада и део 2. сремског одреда из Срема у источну Босну су се пребацили у рејону Јамене у току ноћи 21/22. октобра 1943. Одмах поеле преласка Саве 2. војвођанска бригада је посела положаје у рејону Црњелова; 4. бригада у рејону Вршани и Ново Брезово Поље; 3. бригада између Новог Брезовог Поља и Градице, а 1. бригада између Поточара и Доње Брке. Оне су тако затвориле правце који од Брчког воде ка Грачаници, Тузли и Бијељини.

Штаб Трећег корпуса поставио је 16. дивизији задатке: да брани Посавину, Семберију и Мајевицу; врши мобилизацију нових бораца; ради на учвршћењу тамошњих партизанских одреда; помаже органе народне власти и ослободилачких организација; побол>шава услове живота и лечења рањеника у болницама; да изврши евакуацију хране у Бирач; да учврсти везе са Војводином и Србијом; развије интензиван унутрашњи војнички, политички и културни живот и рад.⁷

Извршавајући ове задатке 16. дивизија је у исто време водила оштре борбе са снагама непријатеља из састава 1. козачке и немачке 187. дивизије, 92. и 901. немачког тенковског пука, 3. домобранске ловачке бригаде и других мањих јединица, које су вршиле дрске испаде према Грачаници, Тузли и Бијељини. У тим веома оштрим борбама 16. дивизија је успела да се успешно супротстави свим нападима непријатеља и да га одбаци за Брчко.

⁶ Исто.

⁷ Архив ВИИ, к. 954, бр. рег. 1/8; к. 950, бр. рег. 11/2; к. 211, бр. рег. 31-7/1.

У јеку ових борби, 17. новембра 1943, у селу Ратковићима формирана је и 5. војвођанска бригада, у чији је састав ушао и један комплетан батаљон 2. бригаде. На захтев Главног штаба Војводине, а и ради напада на посаду Гргуреваца, 1. бригада прелази у Срем; 2. и 4. бригада су на Мајевици, ради њеног чишћења од четника и „зеленог кадра“, а 3. и 5. бригада воде упорне борбе на правцу Брчко—Тузла.

Уз борбе у Семберији и на Мајевици 2. бригада је искористила једно време до почетка зимских операција и за одмор и сређивање јединица, за редовнији и интензивнији партијско-политички, војни и културно-просветни рад у својим јединицама и у народу.⁸

У борбама на Мајевици и на обезбеђењу болнице 16. дивизије у Тавни

Прва чета 3. батаљона 2. бригаде провела је готово месец дана у рејону манастира Тавне, на Мајевици, ради обезбеђења болнице 16. дивизије. Она је према плану штаба бригаде и батаљона изводила војностручну и политичку обуку бораца и старешина: увежбавање стројевих радњи, развијање у стрелце и заузимање положаја у заседи, извођење јуриша, вежбе у нападу на населено место и на саобраћајне објекте, упознавање оружја практично и теоријски, као и са начином гађања; упознавање са кретањем према карти, укопавањем, разминирањем и др. Одржаване су редовне четне и водне радне и теоретске конференције и политичке информације о актуелним догађајима у земљи и у свету. Четни хор и екипа бораца за организовање културног програма пред борцима и народом, који се недељом из околине спуштао у Тавну, давали су разноврстан програм: песме, рецитације, скеч „Врабац“, зидне новине итд. Чета је имала хармонику и неколико тамбурица, а имала је и комесара Јову Иванчевића, који је умео да покрене и органи-

⁸ Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији“; Иво Матовић „Повратак ратника“.

зује читав културни живот. Скојевци и омладинци су били носиоци те активности.

Ванредна брига је посвећивана рањеницима, како њиховом -обезбеђивању од ноћних четничких испада и препада на Тавну, тако и њиховој исхрани и културној разоноди. Оно што је из акција других јединица бригаде *овамо* стизало од хране и одеће додељивано је само рањеним и болесним друговима. А увек је стизало оно што је било најбоље.

Војно-политичке и културно-просветне активности неговане су и у другим јединицама 2. војвођанске бригаде. Само су оне код њих биле чешће прекидане неком акцијом противчетничких група и „зеленог кадра“, или, пак, због изненадног судара са неком немачко-домобранском и усташком колоном, која је вршила извиђачке испаде припремајући се за зимске операције на подручју источне Босне.

Уз организационо сређивање и попуну новим борцима у овом периоду су извршене и многе измене у руководећем кадру чета, батаљона и бригаде. Наместо руководиоца који су рањени или су се у протеклим борбама показали недовољно одлучни и иницијативни, дошли су нови и млађи кадрови. Уместо Дикића за комесара 2. војвођанске бригаде дошао је Урош Остојић Ћетић. Он је на тој дужности остао од новембра 1943. до марта 1944.

Урош Остојић је првоборац и политички активиста у Земуну. У данима присрема и покретања борбе у граду он обавља низ одговорних задатака: руководи, организује и учествује у акцијама ударника; ради на организовању НО покрета у Добановцима, Шимановцима и Михаљевцима. Још у лето 1941. постаје секретар Одбора НО фонда у Земуну. У Посавском батаљону Сремског одргда је заменик комесара. Када је маја 1943. образована Трећа група војвођанских ударних батаљона — 3. бригада — Остојић је заменик комесара бригаде све до преласка у 2. бригаду. Из 2. бригаде се враћа у Срем и ради у Окружном комитету КПЈ за западни Срем до формирања 51. војвођанске дивизије, када постаје помоћник комесара и секретар партијске организације те дивизије.

По ослобођењу Тузле Перишу Грујића, који је отишао за начелника штаба 1. бригаде, заменио је Едуард Ребула, дотадашњи командант 3. батаљона 2. бригаде. Командант тог батаљона постаје Сава Согић.

У бригади је образован и 4. батаљон. Уз четири батаљона постојали су и интендантура, бригадни санитет и техничка чета. Бројно стање људства у бригади износи 1.319 другова и другарица. Већ су тада извршене и све припреме, па је 12. новембра образован и штаб 5. батаљона. Тај батаљон је, уз нове борце, добио и по једну чету из осталих батаљона. У бригади ради више покретних радионица: кројачка, обућарска, опанчарска и друге. У батаљонима су радни водови. Они имају своје кухиње, кројаче, обућаре. Интенданتي бригаде, батаљона и економи у четама су набављали храну преко месних народноослободилачких одбора и ослободилачких организација, или је храна стизала из Срема и Војводине. Набавка и дотур намирница текли су централизовано под руководством интенданта бригаде. И кување хране у казанима било је централизовано ако су све јединице биле на окупу. Када су батаљони или неке чете били одвојени, имали су сопствене кухиње.

При штабу бригаде одржавани су војни курсеви за обуку четних и батаљонских старешина. Курсеви су обухватали војностручне теме: о извештајима и наређењима, вези, кретању, извиђању, нападу и одбрани, о борби са тенковима, о настави наоружаша и гађања, читању карата, стројевој обуци итд. Од политичких тема обрађиване су: економски развој друштва, праведни и неправедни ратови, о фашизму, о совјетској држави, о организацији и раду народне власти, о улози КПЈ у НО борби и друго. Један од таквих курсева, који је започет 27. септембра 1943, похађало је 12 старешина: 3 заменика командира, 6 водника, 1 десетар и 2 борца.⁹

Такав је изгледао овај ратни предах бораца 2. војвођанске бригаде после њиховог повратка из Срема и пред предстојеће операције на југословенском ратишту.

⁹ Институт радничког покрета народа Југославије (ИРПНЈ) док. 5452/V-2-34/43; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 5/1, 5/2; Иво Матовић „Повратак ратника“.

Из тих новембарских дана живота и активности бригаде потиче и ово војничко писмо борца Вука Влаовића, упућено родитељима у селу Лаћарак, код Сремске Митровице. Био је рањен и лежао тада у бригадном санитету. Ево његовог садржаја:

„... Драги моји родитељи, ево један од мојих другова полази ближе вама, па да вам напишем пар речи, да вам се јавим. Откад сам отишао гнсао сам вам неколико пута, али бог зна да ли сте шта добили, јер ми смо далеко, а веза слаба. За мене не брините. Жив сам и са здрављем, такође, добро, јер рана ми је већ прошла а сада сам на опоравку у бригадном санитету. Често бринем за вас и мислим како сте. Да ли је тата оздравио? Како мама... И како сада Швабе? Да ли дирају партизанске породице? Неће ни то бити дуго, па ћемо, ваљда, опет бити мирни и онда ћемо да им вратимо мило за драго. Шта је са Андријом? Среч је о Сикоти Андрији, усташком таборнику у Лаћарку). Је ли још увек у Лаћарку? За сада ми поздравите... Моја адреса: Вуко Влаовић, 2. чета, 2. батаљон, 2. војвођанска бригада, Босна ...

Вуко је нешто касније добио одговор од својих родитеља, али га, као ни Добривој Радивојевић из Шимановаца и многи други борци бригаде није прочитао. Пао је храбро за слободу и идеале сретне данашњице.¹⁰

Прво бригадно партијско саветовање

Петнаестог октобра 1943. одржано је прво бригадно партијско саветовање, коме су присуствовали сви чланови КПЈ из 2. војвођанске бригаде. Дневни ред саветовања обухватао је информацију о спољној и унутрашњој ситуацији и о стању партијске и скојевске организације и њиховим наредним задацима. Према извештају Политодјела 2. бригаде, упућеном Централном комитету КПЈ 12. новембра 1943, може се сагледати да је партијска организација била руководећа снага, организатор и иницијатор свих облика активности и живота бригаде. Од 1.319 бораца и старешина у

¹⁰ Музеј социјалистичке револуције САП Војводине, Нови Сад; Иво Матовић „Повратак ратника“.

КПЈ је било 211, кандидата 60, а чланова СКОЈ-а 308, што је практично значило да је сваки други борац или руководилац био члан Партије, кандидат или скојевац.¹¹

Партија је у протеклом периоду решавала многобројне проблеме: јачање партијности и одговорности свих комуниста за све облике активности бригаде; отклањање шаблонизма у раду партијских ћелија и скојевских актива, редовно одржавање партијских и скојевских састанака, конкретно анализирање проблема и спровођење донетих закључака; подизање теоретског нивоа чланова КПЈ, кандидата и скојеваца; јачање борбености и морално-политичке снаге читаве бригаде; развијање форми и садржаја политичке и културно-просветне делатности у бригади, и у народу.

Саветовање је не само детаљно проанализирало **Каиро** су сви ти задаци до тада обављани већ су уопштена и бројна искуства и указано на наредне задатке: у omasовљењу партијске и скојевске организације, у подизању теоретског нивоа комуниста, кандидата и скојеваца; развијању иницијативе и колективности у раду батаљонских бироа КПЈ; у још бржем отклањању недостатака у односима партијских организација и појединих команди, обогаћењу садржаја и форми активности СКОЈ-а и политичке и културно-просветне делатности.

Полигодјел истиче у том извештају да су партијски и скојевски састанци одржавани редовније ради решавања сваког важнијег проблема живота и рада јединица. На теоретским састанцима ћелија се у протеклом периоду обрађивале теме: о кадровима, раду Партије у војсци; о националном питању у светлости НО борбе, о организационим принципима у раду КПЈ и друге.

Упоредо са изграђивањем паргијске организације развијали су се садржаји и облици (сектори) њене делатности. Тако је за војни сектор дата оцена да бригада уз добро изведене претходне акције може да решава и сложеније задатке; да се у свим четама и ба-

¹¹ Архив ИРПНЈ, док 5452/V-2-34/43; Музеј социјалистичке револуције Војводине, Нови Сад, инв. бр. 891.

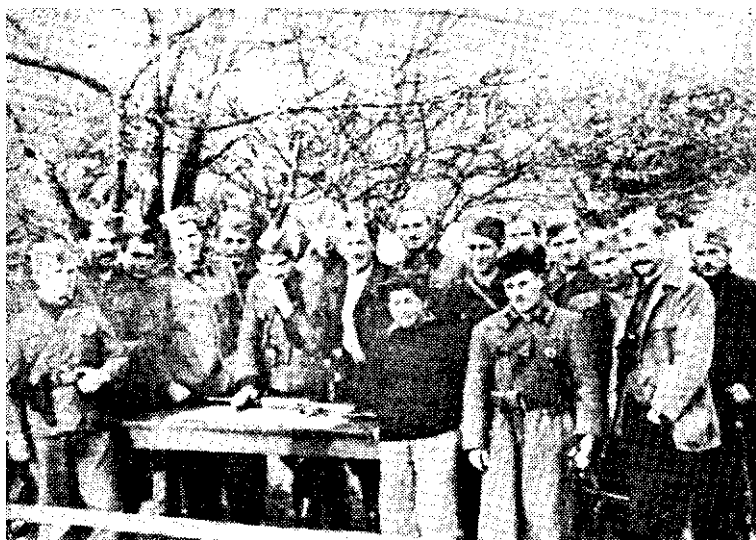
таљонима војностручна обука одвија по програмима; да се у свим батаљонима редовно одржавају курсеви за десетаре; да се пре и после сваке акције редовно одржавају састанци штаба бригаде, батаљона и чета, на којима се дискутује о припремама и искуствима из те акције.

У току септембра и октобра су одржане две конференције свих политичких руководиоца бригаде, на којима је расправљано о формама и садржајима политичке и културно-просветне активности. Чешће су одржавана саветовања комесара и о конкретној актуелној ситуацији у земљи и свету и питањима из живота бригаде. У погледу културно-просветне активности Политодјел закључује да је тај рад веома жив и добро организован унутар јединица, али да је недовољан на терену — у народу куда бригада пролази.

Почетком октобра у бригади је образован и бригадни комитет СКОЈ-а, чији је секретар Војислава Петронијевић. Међу укупно 308 скојеваца биле су и 52 другарице. Свака чета и самостални вод имали су свој актив. Батаљонски комитети СКОЈ-а бројали су по 6—7 чланова. Бригадни комитет СКОЈ-а, у свом извештају упућеном 8. новембра 1943. Централном комитету СКОЈ-а, каже да се Комитети СКОЈ-а још не осећају као руководства СКОЈ-а и омладине. Код њих нема још довољно иницијативе и самосталности. Иначе су скојевци ударна снага бригаде и носиоци свих облика културно-просветне активности.¹²

Кроз војне и партијске курсеве прошао је већи број батаљонских и четних руководиоца, чланова КПЈ, кандидата и скојеваца. Само на партијским курсевима је било 55 чланова КПЈ. На тим курсевима су обрађиване теме: теорија партије, развитак друштва, линија КПЈ у НОБ и организациони гтринципи КПЈ, о праведним и неправедним ратовима, о совјетској држави, о народној власти, о фашизму итд. Настава је често одржавана и у покрету или на краћем одмору. Предавачи су били Миливоје Антонијевић, заменик коме-

¹² Документ у Архиву Народне омладине Југославије, без броја.

*Слушаоци војно-политичког курса при штабу 16. војвођанске
НОУ дивизије*

еара бригаде, и чланови Политодјела Марко Лакић, Богдан Перовић и Милорад Радуловић. Радило се, учи-
ло и спавало са пушком. Често се са часа под буквом
или у некој качари одмах ишло у строј ради припреме
за акцију. Предавачи су слушаоце стално пропитивали,
па су поједини гласно признавали да би радије у бор-
бу него на политички час.¹³

Сусретна борба са тенковима

Док су 3. и 5. бригада после напада на Брчко за-
твориле правце који из Брчког воде према Тузли и Ма-
јевици, 1. бригада је оријентисана на Срем, а 2. и 4.
бригада на чишћење Мајевице од четничких и зелено-
кадровских група.

¹³ ИРПНЈ, док. 5452/V-2-34/43.

Новембра 1943. три батаљона 2. бригаде, један батаљон 4. бригаде и делови 18. бригаде 3. корпуса напали су зеленокадровску посаду у селу Прњавору у близини Цапарда. После трочасовне борбе посада је разбијена, а 2. бригада је првих дана децембра добила задатак да се пробије у Зворник, где су се налазили зеленокадровци и једна чета Немаца. Бригада је кренула усиљеним маршем у три колоне: 2. батаљон правцем Марјаново брдо — Зворник; 3. и 4. батаљон правцем Крижевићи — Змајевац — Зворник, а 1. батаљон правцем Кучићкула — Јардан — Зворник. У међувремену је непријатељ већ био упутио из Тузле у Зворник делове 187. немачке дивизије, ојачане са око 20 тенкова. Код села Глумине тенкови су изненадили 2. батаљон, раздвојили га на два дела и упали у Зворник. Пошто су ту обавештени од зеленокадроваца о правцима кретања 2. бригаде према Зворнику, Немци су упутили десет тенкова ка селу Јардану, а пет према Ораховцу. Они су потпуно изненадили 1. и 4. батаљон 2. бригаде у овим местима. Том приликом непријатељу је пао у руке наш противтенковски топ 37 мм, док је група бораца успела испред тенкова да извуче други брдски топ 75 мм. Командант 1. батаљона је тада наредио јуриш на тенкове уз подршку топа 75 мм. Међутим, на послугу овог топа налетело је око 40 зеленокадроваца и запленили га. Батаљон и 2. бригада су тиме изгубили много. Погинуло је 7, а рањено 12 бораца. Била је то тешка поука за штабове како се у маршу треба обезбеђивати и имати сигурне податке о покрету и намерама непријатеља. Командант 1. батаљона 2. бригаде је ускоро отишао на нову дужност, а заменио га је Ђура Мариновић из 1. пролетерске бригаде. Мариновићев заменик постао је Глиша Опачић, који је пре тога био командир чете у 2. даалатинској бригади.

Скоро у исто време тенкови су изненадили и 4. батаљон, који се кретао у правцу Ораховца. Само код њега није било тежих последица.

У таквој ситуацији штаб 2. бригаде доноси одлуку да се одустане од напада на Зворник, већ да се нападне непријатељска колона која се кретала од Прњавора према Зворнику. Ради тога је 2. батаљон посео по-

ложаје на Косовачи, 4. батаљон у рејону ЈГисине и Перунике, 3. батаљон на Марјановом брду, а 1. батаљон се налазио у селу Планини као бригадна резерва. Било је одлучено да борбу почне 4. батаљон нападом са че-ла, а 2. и 3. батаљон да изврше удар на бокове непријатеља. Међутим, до тога није дошло због тога што је непријатељ располагао и тенковима, а не само пешадијом, како се претпостављало. Целу ноћ 3/4. децембра непријатељска моторизација је пролазила за Зворник, а сутрадан, 4. децембра, непријатељ је поново напао 2. бригаду, која се повукла северно од комуникације Цапарде — Зворник. Очигледно су ови испади и напади непријатеља били већ почетак његове нове против-офанзиве.¹⁴

2. У ДРУГОЈ ОПЕРАТИВНОЈ ГРУПИ 16. ДИВИЗИЈЕ

Према плану штаба немачке 2. оклопне армије за зимске операције 1943/1944. године на југословенском ратишту требало је да јединице немачке 1. брдске, 7. SS „Принц Еуген“, 187. резервне, 369. легионарске и 24. бугарске дивизије, немачког 92. и 901. моторизованог и 1. резервног ловачког пука, домобранске, четничке и зеленокадровске јединице наступају од Сарајева, Тузле, Зворника и Ужица ради окружења и уништења снага Другог и Трећег ударног корпуса на просторији Рогатица — Сребреница — Власеница и да нападну 16. војвођанску дивизију у Семберији, на Требави и Мајевици.¹⁵

Упознат са плановима и намерама непријатеља, Врховни штаб је у својој директиви још у току новембра 1943. наредио штабу Трећег корпуса да не ангажује своје снаге у одлучујуће фронтовске борбе са надмоћнијим непријатељем, да изманеврише неприја-

¹⁴ Периша Грујић, „Шеснаеста војвођанска дивизија“; Шпиро Лагатор „4. војвођанска бригада“; Иво Матовић „Повратак ратника“; Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији“.

¹⁵ Хронологија стр. 593, 596, 615, 618, Урош Костић — Операција „Кугелблиц“ и „Шнештрум“, ВИГ 4/57.

тељску тактику (напади мањих летећих одреда на расцепкане снаге НОВЈ) и да деконцентрише (или концентрише) снаге НОВЈ у источној Босни ради уништења немачких летећих одреда, као и да се дејствима у бокове и позадину наносе непријатељским снагама што већи губици.¹⁶

Немачка операција у Босни „Kugelblic“ (лоптаста муња) отпочела је првих дана децембра 1943. Штаб 16. војвођанске дивизије, одлучио је да своје снаге подели у две оперативне групе: Прва — 1, 3. и 5. војвођанска бригада — под командом комесара и начелника штаба дивизије имала је да дејствује западно од друма Брчко — Тузла, према Требави, Босанском Шамцу и реци Босни; Друга — 2. и 4. војвођанска бригада — са око 100 рањеника и болесних бораца под командом команданта дивизије добила је задатак да остане на Мајевици и да дејствује у захвату друма Брчко — Тузла и Зворник — Тузла, с тим што се по потреби може пребацити у Бихаћ и Шековиће.¹⁷

Нова сусретна борба са тенковима

Док је Прва оперативна група 16. војвођанске дивизије, надирући са сектора Бијела — Вујчић — Рахић — Зовик у правцу планине Требаве, успут ликвидирала посаде Сокола и Босанског Шамца и разбила и нанела тешке губитке требавским четницима и зеленом кадру, Друга оперативна група је маневрисала на Мајевици и у Бирчу. Обе бригаде су се до половине децембра задржале у рејону Растошница — Рожањ — Столице •— Јелица одбијајући свакодневне нападе непријатеља од Зворника према Растошници. Четврта бригада добила је задатак да у Шековиће отпрати рањенике и болеснике. Но, пошто је на друму Тузла — Зворник наишла на немачку колону тенкова и мото-

¹⁶ Исто, стр. 644, Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери“, стр. 97.

¹⁷ Исто, Архив ВИИ, к. 211, бр. рег. 31-7/И; к. 954, бр. рег. 1/8.

*Штаб 2. војвођачке НОУ бригаде у Вуковацима,
децембар 1943.*

ризоване пешадије, бригада се са рањеницима поново вратила у рејон Растошнице и Равног Завида. За то време 2. бригада је водила борбе са Немцима на линији Томанића коса — Равни завид — Столице — Јелица.¹⁸

Непријатељске снаге немачке 187. дивизије и 901. моторизовани пук, делови 3. домобранске ловачке бригаде, четници и зеленокадровци предузеле су 20. децембра уз подршку артиљерије општи напад на 2. и 4. бригаду. Командант 16. дивизије одлучио је да се ова Оперативна група пробије за Бирач правцем: Растошница — Равни завид — Јелица — Калесија — Осмаци — Шековићи. Истог дана, око 16 часова предузет је веома тежак и мучан марш коњском стазом преко планине Јелице, покривене дебелим снегом. По цичи зими

¹⁸ Периша Грујић, „Шеснаеста војвођанска дивизија“; Шпиро Лагатор „4. војвођанска бригада“; Иво Матовић „Повратак ратника“.

гмизала је дуга колона пртећи пола метра дебео снежни покривач. Крвави трагови промрзлих, босоногих ратника обележавали су стазу њиховог покрета. Падали су и људи и коњи који су носили рањенике. А тада су најснажнији и најиздржљивији борци и руководиоци подметали своја плећа. Зора утонула у густу маглу, затекла их је кад су се спуштали према друму Тузла —• Зворник. У том су и детонације бомби означиле да је 2. бригада — у претходници групе — почела борбу за прелаз преко друма и реке Спрече. Четврта бригада са болницом и рањеницима пристизала је на друм на коме је 2. бригада водила борбу против непријатељске пешадије и тенкова. Користећи раније искуство 1. батаљон 2. бригаде са командантом Ђуром Мариновићем на челу вешто је искористио земљиште и ватром из противтенковских пушака и свежњевима бомби засуо тенкове непријатеља. Изненађени оваквим отпором, тенкови су најпре застали, а онда устукнули.¹⁹

Четврти батаљон (Јова Матић, командант, Стева Жутић, комесар, Емил Панић, заменик команданта, и Павле Капичић, заменик комесара) био је у заштитници Оперативне групе и пружао снажан отпор непријатељу. Када се, падом мрака, батаљон, који је имао осетне губитке у људству, нашао у окружењу, његов штаб доноси одлуку да се батаљон пробије у правцу Доње Трнове. Тако је и учињено. Ту је батаљон обезбеђивао рањенике и болеснике до повратка Друге оперативне групе. За успешан пробој и бригу о рањеницима добио је и похвалу штаба 16. дивизије.

У Бирач су 2. и 4. бригада стигле 23. децембра и ту остале до краја месеца, користећи то време за одмор и сређивање својих јединица. Потом је, 31. децембра, почео покрет обе бригаде из Бирча за Мајевицу, где су се спојиле са Првом оперативном групом, која се са Требаве такође овамо повратила.²⁰

¹⁹ Исто, Сећање Павла Капичића.

²⁰ Исто.

Вечера у Керовићевој кући

Првих јануарских дана 1944. године 1. батаљон 2. војвођанске бригаде стигао је у Тобут, где се најчешће налазио четнички војвода Радивоје Керовић, добро познат свим источнобосанским и војвођанским борцима по злочинима које је учинио народу Мајевике и Семберије.²¹

Још у току марша за Мајевицу у бригади су одржани састанци комуниста и скојеваца, као и договори бораца и старешина о томе да се ни у једној кући не сме ничим укаљати углед наше војске и дати неком повода да поверује у четничке приче о „партизанским бандама..." Када је део бораца батаљона изненада упао у Керовићеву кућу, сви су били изненађени. Укућани су за часак стали као укопани пред борцима и пред својом богатом трпезом разноврсних послastiца, печења и пића. Командант батаљона Ђура Мариновић брзо их је смирио. Рекао им је да немају никаквих разлога да буду забринути и да наставе са вечером. Тиме су били доведени у ситуацију да богату божићну вечеру и обилне залихе хране поделе са нашим борцима.

После вечере батаљони 2. бригаде организовали су по засецима Тобута приредбе за војску и народ. Поред осталих тачака програма изведен је скеч „Дикан", у коме се четништво жигосе на подругљив начин. Наиме, ту је приказано како на позиве и говоре четничких штабова нико није дошао у четнике осим магарца, који се, док га двојица вуку, такође опирао. На картону око врата писало је: „Ни ја нећу у четнике!" После „Ћикана" извођачи су жигосали и усташе, домобране и друге непријатеље. Публика (борци и народ) од срца се смејала када је група бораца одевена у домобранске униформе отпевала песму:

У торбици проја,
у казану соја,
издаћу те, Независна моја!"

²³ Исто.

Сутрадан, на православни божић, дошло је доста народа у цркву. Међутим, нигде сеоског попа. Побегло је са четницима. Уместо њега један борац, пре партизана калуђер у манастиру Бешенову, засукао је рукаве и одржао народу „црквену“ проповед. А затим је народу одржао говор и комесар бригаде. Након свега 20 младића се добровољно пријавило у бригаду.²²

3. У ДРУГОМ НАПАДУ НА ТУЗЛУ

Почетком јануара 1944. су готово све окупаторско-квислиншке јединице које су учествовале у против-офанзиви у источној Босни повучене у веће гарнизоне. Међутим, у суседству, у средњој и западној Босни, противофанзива непријатеља била је у пуном замаху. Штаб Трећег корпуса (Коста Нађ, командант и Владо Поповић, комесар) донео је одлуку да снаге Трећег корпуса и 16. дивизије нападну и поново заузму Тузлу, чију су посаду сачињавали: немачка борбена група „Шварц“, 4, 5. и 8. пук 3. домобранске ловачке бригаде и друге мање јединице. Спољна одбрана града била је веома јака: околни висови били су начичкани бункерима, жичаним препрекама, минским пољима и системом ровова. Најближе посаде од којих је могла стићи помоћ Тузли биле су у Добоју, Брчком и Зворнику.

За директан напад на Тузлу штаб Трећег корпуса ангажовао је своје јединице и 1. бригаду 16. војвођанске дивизије — укупно око 10.000 бораца. Све те снаге су груписане у три нападне колоне. Напад је имао почети ноћу 16/17. јануара 1944. У исто време 2. и 3. војвођанска бригада имале су задатак да заузму непријатељска упоришта између железничке станице Миричина и Грачанице; да поруше пругу и мостове и да спрече интервенцију непријатеља од Добоја према Тузли. Пета бригада са Мајевичким и Посавским одредом затворила је правац Брчко — Тузла, а 4. бригада са Бирчанским одредом требало је да дејствује и затвори правац према Зворнику.

²² Иван Матовић „Повратак ратника“.

И док су снаге Трећег корпуса и 1. бригада 16. војвођанске дивизије од 16. до 20. јануара водиле огорчене борбе за ликвидацију посаде у Тузли, 2. и 3. 4. и 5. војвођанска бригада и одреди упорно су одбијали и задржавали непријатељеве интервенције из Добоја, Брчког и Зворника.²³

Борбе 2. бригаде у рејону Миричине и Босанског Петровог Села

Из рејона Тобут — Вукосавци 2. војвођанска бригада се пребацила у долину реке Спрече. Према запознати штаба 16. дивизије, која је стигла у штаб 2. бригаде 15. јануара 1944. године 3. војвођанска бригада имала је да напада посаду Грачанице, док је 2. бригада требало да спречи извлачење непријатеља из Тузле према Добоју и да у исто време онемогући сваку интервенцију и помоћ Тузли са правца Добоја.

У вези са тим 1. батаљон 2. бригаде кренуо је, ноћу 16/17. јануара да нападне посаду железничке станице код Миричине, коју је, према подацима обавештајне службе бригаде (руководилац Радован Галовић Браца), бранило 200—300 непријатељских војника. Међутим, батаљон је затекао напуштену станицу. Пошто је порушио и онеспособио све зграде, станичне уређаје и колосеке на прузи, свој фронт је окренуо према Тузли како би осујетио извлачење и бекство непријатеља према Добоју. Трећи батаљон, с којим је био и заменик команданта 2. бригаде Сава Согић, имао је најтежи задатак: да ликвидира бункере и онеспособи мост металне конструкције преко Миричине. Лево од њега нападао је 2. батаљон, док је 4. батаљон био оријентисан у правцу Босанског Петровог Села.²⁴

Када је 3. батаљон подишао мосту и бункерима који су се налазили на оба његова краја, штаб бата-

²³ Шпиро Лагатор „4. војвођанска бригада”; Иво Матовић „Повратак ратника”; Жарко Атанацковић „Војвођански пролетери”; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 4/6; к. 966, бр. рег. 7/6; к. 964, бр. рег. 4/4; к. 60, бр. рег. 1/1; к. 954, бр. рег. 1/8.

²⁴ Исто.

љона (командант Бошко Никшић, комесар Јожа Штенбергер, заменик комесара Радован Орешчанин) зауставио је своје чете на стрмим косама које су се спуштале у долину реке. То је учињено због тога што се, с обзиром на ниску и подводну долину, читав батаљон не би могао развити и ангажовати у нападу на мост. Одлучено је да на бункере најпре крене 2. (Мунђанова-Цалетова) и Тончикина чета.

Подилазили смо мосту под борбом" — сећа се Митар Станојловић Тончика, комесар Мунђанове — Цалетове чете. . . . Пред нама у долини наша чета. Ту је храбри Цале, командир, који је добио најважнији задатак, јер су му сви у бригади веровали и јер се тврдило да нема задатка који његова чета не може извршити. Са нама је и командант батаљона Бошко Никшић и комесар Јожа Штенбергер. У покрету, по мрклој ноћи, отварамо ватру. Из бункера севају меци на све стране. Никола Закић Гавран је са својом 1. четом био још горе на брду, позади наших леђа. Та чета је гађала непријатеља преко наших глава, а ми смо под ватром подишли бункерима на десетак метара. Непријатељ нас је лукаво пустио све док нисмо ускочили у канал поред самог бункера. Кад смо ту побацали бомбе, од којих су се, одбијене од бункера, многе вратиле и пале на наше главе, рађавајући појединце — они су осули. У те бункере, по нашој оцени, могло је стати до 30 војника, распоређених на два спрата... Напред се није могло. Назад нико није ни помишљао! Ипак, командант батаљона је наредио да нас смени Гавранова чета, а после је у борбу уведена и 3. чета..."

Сутрадан, 17. јануара, непријатељ је браниоцима моста и обезбеђењу у бункерима упутио помоћ из Тузле. Око 10 часова његови делови су се пребацили преко пруге и окружили чете 3. батаљона. Борци су лежали у мрзлој води, готово оклопљени ледом, померајући одећу да им се не залепи за тело. Најзад, захваљујући противнападу 2. батаљона, успело је 3. батаљону да се одлепи од непријатеља и повуче на полазне положаје. У овим борбама погинуо је Жегарац, храбри пушкомитраљезац батаљона и бригаде, затим Михаљ, болничарка Зуска из Старе Пазове, Срећко из Прхова и још нек-олико бораца. Тешко је рањен храбри чика Пера Кричковић, командир вода.

„У тој невољи“ — наставља даље Тончика — „не-стаде нам и муниције. Јавио се нишанџија и вели да има само још три метка. А други кажу, да немају ни-један. Некако смо успели да од десетак другова извуче-мо по неки метак. Немаш чиме ни отворе бункера кон-тролисати... Под ватром непријатеља извлачимо рањене другове... Уграбили смо и рањене и мртве. Нисмо дозво-лили да нам ни погинули другови остану на фронту...”

У једном моменту те прве ноћи напада 3. батаљона, када је борачки строј застао пред бункером, командант батаљона је наредио да се довуче топ 37 мм на педесет метара од бункера. Док је командант гађао нишанећи кроз цев, комесар батаљона је из ракетног пиштоља осветљавао бункер. Противнападом 2. чете олакшац је положијај 1. чете. У том јуришу из 2. чете је погинуло 5 бораца.

У току ноћи 17. јануара у борби за бункере уве-ден је и 2. батаљон. Напред су ишле бомбашке групе, а са њима и командир Вишић и партизанка Марица. Привучена су и противтенковска оружја. Једном ми-нерском одељењу успело је да пређе реку Спречу и да с друге стране моста поруши пругу. То је био велики успех. Сада је оклопни воз који се налазио на мосту између два бункера био блокиран. Могло је да мане-врише само по мосту и између бункера и одатле да отвара ватру. И мањи делови 1. батаљона такође су по-кушали да се пребаце преко Спрече и да нападну бун-кер с друге стране моста.

О том покушају прича Љубан Живановић, тада ко-мандир вода из 2. батаљона: „...Привлачимо се бун-керу... Испред мене командир Душан Вишић, висока и кршна људина. Наређује нам: „има нос да вам гребе по блату и немој неко да се подигне!“ А гледам њега: ус-правља се, покушава да кроз прозор убади бомбу, жан-дарку“. Не иде! ... До мене је и партизанка Марица Ка-петановић, Далматинка, много лепа и кршна девојка. Код нас је стигла из пролетерских јединица. Била је позната међу нама по храбрости и човекољубљу и још по стрељачкој прецизности. Као да сада гледам: помо-ли се одједном глава непријатељског официра, протурио главу ваљда да процени ситуацију, а наша Капетановић-ка уграби, нанишани и оде му глава. И бомбе баца на бункер!...”

Наредног дана предузет је нови фронтални напад на бункере и на мост с циљем да се вежу непријатељске снаге и олакша прелаз 1. батаљона на супротну обалу Спрече. За непун сат читав 1. батаљон је помоћу једног чамца форсирао реку. Пред ноћ је у рукама овог батаљона било Илијино брдо, кључни објект у овом рејону Спрече, чијом долином је непријатељ могао да интервенише из Добоја. Овај батаљон је са једном ојачаном четом нападао мост и бункер са обале Спрече, садејствујући на тај начин 2. и 3. батаљону. У међувремену 4. батаљон је порушио 1.200 метара пруге према Босанском Петровом Селу и онемогућио и другом оклопном возу, на мосту, да маневрише. Сада су два оклопна воза била у нашој мишоловци на мосту.

За све време напада на Тузлу, који се завршио неуспешно, 2. бригада је до краја извршила своје задатке. Није могла порушити мост и освојити тврде, двоструко зидане бетонске бункере, јер није располагала потребним средствима и оружјем. Али је зато принудила непријатељско обезбеђење да остане у бункерима и сасвим ограничила маневар и интервенцију два оклопна воза, која су на мосту, између бункера, била заробљена.²⁵

Поред поменутих бораца који су погинули у борбама око Миричине овде су пали Милорад Белић из Деча, Стеван Јовановић из Дивоша, Зоран Јовановић из Шимановаца, Рада Лазих из Сремске Раче, Лука Љубинковић из Шимановаца, Бранко Милутиновић из Дивоша, Ђорђе Нинковић из Шида, Драгиша Павков из Чортановаца, Станко Ристић из Дивоша, Васа Стакић, Цвеја Степановић из Огара, Миленко Чубра и Стеван Шипуш из Дивоша.

Суботар Драго — коњоводац и болничар

Друга војвођанска бригада је у борбама око Тузле, у рејону Миричине и Босанског Петровог Села одбила неколико испада тенкова из Добоја. Успела је да са-

²⁵ Исто.

чува: своје људство (од дејства авијације) и своје рањенике и комору, у чему је имао велике заслуге Драго Суботар, коњоводац и болничар у 3. батаљону. Он је око Спрече и Миричине водио колону коња „булументу“ — како ју је називао Драго. Истина, он пушку није носио, а био је храбар борац. У најтежим ситуацијама умео је да бодри своје другове, да брине о рањеним борцима, али и да води своју „булументу“. Причу о Драги сачувао је од заборавља храбри и стрпљиви комесар 3. батаљона Јожа Штембергер:

„... Дошао Драго у батаљон негде у Посавини“ — вели Јожа. „Добили ми тада из попуне око 150 добровољаца Сремаца, а у штабу батаљона Сава Согић и ја распоређујемо те новајлије по четама, кад упаде у штаб командир Гавран. „Пронашао сам непријатеља“, запео он, „неће да прими оружје“. Поује Гавран сунце небеско онима који су тог, непријатеља“ упутили баш у његову чету. Хоће, вели, да га стреља. Посла ме Согић са Гавраном и каже ми: „Нема том човеку без суђења длака са главе да фали.“ Знам и ја то! Постројио Гавран петнаесторицу. Дели им оружје. Стварно, један неће да прими пушку. Вера му, каже, не допушта. Гавран се хвата за пиштољ. Смирујем га. Да поразговарамо са човеком, кажем му. Узех Гаврана за руку, у страну. „Ма, Гавране, да је непријатељ не би се тако јавно декларисао“... Тражим од дошљака шире објашњење. Члан је верске секте суботара, вера му че допушта да носи оружје. „Па зашто си онда дошао овде, у рат, у бригаду — питам га искрено. Ја сам човек сељак, млад, тридесет година ми је, нисам богзна како образован, али знам да могу да се борим и без оружја, има озбиљних послова у бригади“. Питам га за родбину. Има петоро деце, вели, по њиховом учењу то су божја деца, не сме се спречавати њихов долазак на свет, не сме се прекидати њихов живот. „Стао сам на вашу страну, као добровољац, јер сте ви за хуманост, за напредак. Ваша борба ме умногоме подсећа на учење моје вере. Ја сам се одавно укључио у ваш фронт, био сам одборник у селу, добио сам и признање — похвалницу од народноослободилачког одбора. Спреман сам и овде и живот да дам, али не смем да чиним што ми моја вера забрањује. Не смем узети пушку!“ Видим“ — наставља Јожа — „да је то верски фанатик, али поштен човек, бистар, интелигентан, антифашиста. Значи то је један од оних које не питамо за веру, нацију и политичко убеђење ако је за борбу против окупатора и домаћих издајника. А он јесте! На свој начин! „Ништа“, велим ја Гаврану, „нека остане при

штабу батаљона. Одредим га за коњовоца. Да буде ту поред нас. И Драго никад није прихватио пушку, чак ни у симболичном смислу, а опет је један од храбријих људи у батаљону... Он никада није прихватио оружје, али никад није побегао из борбе, и поред тога што није био наоружан. Када је једном мој заменик Орешчанин био са једном четом на обезбеђењу одсечен, Драга се провукао кроз немачке положаје и дошао, ненаоружан, у помоћ друговима. Његова оданост борби била је велика... Негде испред Коњуха, исцрпен од глади, попео се на трешњу да поједе који плод... Онако изнуоен, омакао се и пао. Носили смо га преко Босне и Црне Горе све до Доње Брезне и послали у Италију. Тамо се леčio и, чим је прездравио, изучио је за болничара и вратио се у бригаду. Пред крај рата постао је батаљонски болничар..."²⁶

4. ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ТРЕБАВИ И У ПОСАВИНИ

После неуспешног напада на Тузлу штаб Трећег корпуса поставио је 16. дивизији задатак да очисти Требаву и Посавину од четника и зеленог кадра, да онемогући саобраћај непријатеља на друму Тузла — Добој, да спречи његове испаде из Брчког у правцу Мајевице и да предузме акције у југозападном Срему.²⁷

У том циљу су, према плану штаба 16. дивизије, 2, 3. и 5. бригада оријентисане ка Требави и Посавини, 1. бригада добила је задатак да контролише рејоне Брчког и Мајевице, а 4. бригада је упућена у Срем.²⁸

Војвођанске јединице су од свог доласка у источну Босну, новембра 1942, имале честе борбене обрачуне са четницима и зеленокадровцима. Четници су отворено стали на страну окупатора, док су припадници зеленог кадра, ради наводне одбране својих домова, сарађивали час са Немцима, час са усташама, час са четницима, према томе од којих су тренутно имали више користи. Издавали су се за муслиманску милицију, која је, наводно, требало да штити своја села и живаљ од прогона Немаца, усташа и четника. Са војвођан-

²⁶ Периша Грујић „Шеснаеста војвођанска дивизија“; Иво Матовић „Повратак ратника“.

²⁷ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 5/3, к. 954, бр. рег. 1/8.

²⁸ Исто.

ским јединицама су имали честе договоре о ненападању, али су их редовно кршили и нападали их изненадно из заседа или су хватали и убијали курире и мање групе бораца.

Та војска из неких муслиманских села, заведена *непријатељском* пропагандом, није била малобројна. У селу Теочаку, на пример, за време борби за Тузлу и око Миричине било је око 150 припадника зеленог кадра, а у Прњавору, на пола пута између Тузле и Зворника, многи одрасли мушкарци Муслимани били су зеленокадровци. Са свима њима је 2. бригада у чишћењу Требаве и Посавине у зимским данима 1943/1944. имала честе сукобе.²⁹

Борбе око Грачанице, Сребреника и Душх Нива

Још у току другог напада на Тузлу у рејону Грачанице 2. војвођанска бригада је имала више окршаја са непријатељским снагама које су интервенисале из Добоја. Тако су, 20. јануара, код заселака Дураковићи и Омербашићи, недалеко од Грачанице, два батаљона 2. бригаде напала јаче усташко-домобранске снаге. Енергичним отпором, а затим ударима са фронта у бокове и позадину, наши батаљони су зауставили даљи продор непријатеља и одбацили га према Грачаници. Непријатељ је имао 74 мртва, а наши 17 мртвих и 30 рањених бораца.³⁰

На основу плана штаба 16. дивизије 1. бригада се разместила на просторији Зовик — Муслиманска Маоча; 2. бригада се из рејона Цаге и Сеона 22. јануара преместила у Шпионицу, одакле је контролисала ко-

²⁹ Наоружане групе у већем броју муслиманских и хрватских места у Босни, формиране првих дана окупације за обезбеђење села, добиле су 1943. године назив Домобранско-добровољачка пуковнија — легија. Њен командант је био Хаци Ефендија из Тузле. Падом Тузле пуковнија је разбијена. У јесен 1943. Заим Прчић, професор из Зворника, основао је војну организацију „Босански планинци“, коју је народ звао „Зелени кадар“. У њу су ступали заведени Муслимани са Мајевице, Требаве и Посавине.

³⁰ Хронологија, стр. 651; Архив ВИИ, к. 951, бр. per. 5/3.

муникацију Грачаница — Срнице и друм Тузла — Сребреник — Шпионица; 3. бригада је из рејона Сеоне стигла у село Кереп и Краљићи; 5. бригада се из села Црвено Брдо преместила у село Бијелу, док се 4. бригада налазила код Забрђа и Тутњевца, где се припремала за прелазак у Срем.

На поменутих просторијама бригаде су остале до 27. јануара, користећи то време за сређивање јединица и одмор људства. Рањеници 2, 3. и 5. бригаде упућени су у Трнову. Према наређењу штаба 16. дивизије од 28. јануара, све јединице добиле су задатак да нападну и разбију четнике у Горњем и Доњем Жабару, да очисте сва места према Орашју и Босанском Шамцу од зеленокадроваца и да онемогуће саобраћај непријатеља између Добоја и Тузле. Прва бригада је затворила и контролисала правац Брчко — Тузла.

Већ сутрадан, 29. јануара, бригаде су предузеле покрет, и то: 3. бригада у две колоне из Поребрице према Жабарима, 5. бригада је подилазила Жабарима правцем Скакова — Блажевац — Кладуша, 2. бригада је имала задатак да са просторије Срнице — Кереп — Јеловача Село затвори правац Брчко — Грачаница и Градачац — Тузла, а једним батаљоном из Доње Скакове на друму Брчко — Срнице да обезбеђује позадину напада 3. и 5. бригаде према Горњем и Доњем Жабару и у правцу Орашја и Босанског Шамца. Друга бригада се затим премешта на просторију Католичка Леденица — Шкугрић, да би и на друму Градачац — Модрича порушила све мостове и пропусте."

И док су 3. и 5. бригада водиле борбе око Жабара и Орашја, 2. бригада је 30. јануара имала оштре сукобе са немачким, усташким и домобранским снагама (око 1.000 војника подржаваних тенковима и артиљеријом), које су стигле у Срницу од Брчког и Грачанице. Она је била принуђена да се ноћу 30/31. јануара повуче северно од друма Брчко — Грачаница у рејону Керепе и Поребрице. У вези са новонасталом ситуацијом штаб дивизије доноси одлуку да се све три бри-

³¹ Периша Грујић „Шеснаеста војвођанска дивизија"; Ж. Атанацковић „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији".

гаде прикупе на линији Поребрице — Кереп — Јеловаче Село, северно од друма Брчко — Срнице и на линији Хргова — Католичка Шпионица, јужно од тог друма. Било је предвиђено да се предузме општи противнапад на непријатељске снаге у Срници. Међутим, непријатељ се 30. јануара повукао из Срнице. Тада је 5. бригада напала и разоружала зеленокадровце у Босанском Шамцу, а 2. и 3. бригада су разоружале зелени кадар у Међеђи, Џакулу и Трамошници. Заплениле су више од 200 пушака, 2 пушкомитраџеза, нешто муниције и друго.³²

Када је, 4. фебруара 1944, око 500 четника напало 3. бригаду код села Дедића, Рамића и Џакула (бригада их је разбила), 5. бригада је пребачена у рејон села Шкугрића, један батаљон Посавско-требавског одреда у Модриче, а 2. бригада у рејон Џакула и Доброваца, ради обухвата и окружења поменутих четничких снага на Дугим Њивама.

Према сећању Саве Согића, заменика команданта, и Едуарда Ребула, начелника штаба 2. бригаде, ова бригада је имала да дејствује у нападним колонама, јачине до батаљона, општим правцем Џакуле — Скиповац — Палежница — Сплетена Липа да пресече одступницу непријатељу према Добоју. У ието време 3. бригада од Међеђа, а 5. бригада од Шкугрића имале су да дејствују према Дугим Њивама. Други батаљон 3. бригаде требало је да са фронта издржи све налете четника. За то време су сви остали батал>они брзо продирали одређеним правцима, не наилазећи на озбиљнији отпор четника. У том општем нападу наших бригада четници су имали знатне губитке у мртвима и рањенима, а 30 четника је заробљено.

Пета војвођанска бригада, ојачана 3. батаљоном 2. бригаде, напала је 16/17. фебруара посаду Грачанице. Сем болнице сви објекти су брзо заузети. Због веома живавог отпора непријатеља код болнице наше јединице су се морале повући уз губитке од 10 мртвих и 31 рањеног борца.³³

³² Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 5/3.

³³ Хронологија, стр. 676.

Друга бригада се после ових акција на Требави задржала неколико дана на одмору и сређивању својих јединица, да би се потом, по наређењу штаба 16. дивизије, пребацила у рејон Кораја и Челића.

У свим овим борбама на Требави било је више појединачних и групних подвига бораца, десетина, водова и чета, па су борци у часовима одмора коментарисали и оживљавали многе детаље, почев од борби за Тузлу, око Миричине до Грачанице, Сребреника и Дугих Њива.

Митраљесци Иксан и Шарац

У 2. бригади није било борца који није добро знао и веома ценио два храбра митраљесца: Раду Миросављевића Шараца и Драгу Јуришића Иксана. Говорећи о Иксану, Лаза Потрикоња, тада водни делегат, каже:

„...Добисмо наређење у борби за Тузлу да будемо у заседи код једне мале окуке на друму Добој — Тузла. С леве стране пута била је једна кућица. Ја и командир вода Рајко Штрбачки из Лаћарка постависмо борце на самој окуци пута. Иксан засео за свој пушкомитраљез и хладнокрвно мери пуг. Убрзо сгигоше непријатељеви војници на мотоциклима. Пустисмо их на 20 метара... Иксан ошину из збројовке. Неки одмах попадале, а други скочише у страну — у јендек. Тада наиђе непријатељска главнина. Ми добисмо наређење: „повуците се мало горе, ухватити се шуме, па одатле удри те непријатељу!“ После те борбе Иксан је похваљен, а Данило Лекић, командант дивизије, задржао га је код себе. Више да га сачува, да не погине...“³⁴

У једној борби на Сребренику тешко је рањен Раде Миросављевић Шарац, тада један међу најбољим пушкомитраљесцима у бригади. Раде се веома живо сећа тих дана и догађаја:

„...Девет месеци сам се носио са збројовком. После са шарцем. Због тока су ме другови прозвали, Шарац. Право име ми многи нису ни знали. Заправо, ја сам носио митраљез само у борби, иначе, ван борбе носили су га други, колона. Радио је — као сат. За збројовку се

³⁴ Иво Матовић, „Повратак ратника“.

увек чувало, у дну моје торбице, парченце добре сремске сланине, као подмаз, макар што се ја лично недељама нисам омрсио. Застанем у мраку, узмем збројовку од друга, пребишем је и подмажем. И никад ме није изневерила. Нема збора — био сам цењен у бригади. Знам, због збројовке_____А без ње — страх ме спопадне, паника...

На Сребренику сипам ја. Грмим из 'шарца'. Одједном ће неко поред мене: 'нагари Шарац!' Мени драго то 'браво' и хоћу да видим ко је то, зашто сам то заслужио, кад нисам ни бољи ни гори него у ранијим борбама. Тада ме непријатељски метак закачи у стомак. Осећам — готово је! Ранило ме из митраљеза. Опет покушавам да се покренем. Видим — наши одступају. Сви! Ја леву шаку на рану, а шарац у десну руку. Хтео сам да се извучем. Не иде! Ништа, велим себи, бар пушкомитраљез да спасем. Предадох га Мацоки, такође много популарном нишанцији бригаде. Хоће добри Мацока да подметне леђа и понесе и мене. Ја му кажем:

'Иди ти, Мацока, болничарке ће те мене.'

Одједном добауља до мене болничарка Софија Рибарић, родом из Шиштановаца. Терам је од себе да и она не погине. Неће Софија да ме послуша. Увуче ме у шипражје.

'Стомак ти је повређен, Шарац, шапће ми она, али биће све добро!'

Немци близу нас. Одједном видим како Орешчанина витлају два Немца. Но, он се њих некако ратосиља, дојури до мене, упрти ме на леђа, па ка нашим. После, кад сам већ прездравио, чуо сам да је то командант наредио да се цела јединица врати и да Софију и мене, на јуриш уграбе. Тада је Орешчанин рекао да ће он сам. Жао му било да борци гину, па стигао до мене сам. Кад мало прездравих, у болници у Шековићима, веле ми:

'Да идеш, Шарац, у Италију на лечење'...

'Е, није него' — одвратим им ја!

Ишао бих, али сам се загледао у болничарку, лепу Тузланку. Љубав ме ухватила да жешће не може бити. И не бих је оставио, макар се и не излечио никад! А она, опет, по службеној дужности, и нежна, и пажљива и према другима, па ја љубоморан. Измислих сто разлога да не одем у Италију. Остадох у Централној болници. Обилазе ме руководиоци наше бригаде. Мило то мени. Пред покрет за Мајевицу ево и Мишка, онда начелника штаба 16. дивизије. С њим и Чича, наш партијски секретар.

'Ево ти Шарац коња, па ћемо те вратити у бригаду, да с нама идеш!'

Тако је и било. Кад ја тамо, а мој шарац у радном воду.

„Не ваља“, кажу!

„Ма ваља“, одбрусих им ја и опсовах сунце калаисано. „Сад ћете видети што сам ја био колар, па тракториста, па нишанџија на збројовки. Знам ја шта је машина и метал. И она има душу коју треба покренути“.

Не дају ми другови. Рањен си и трзање оружја ће ти пореметити рану. Ја не одолех жељи! Наслонио сам шарац на крило, очистио га и подмазао. Тада сам га опробао дугим рафалима. Пева, брате, као славуј! А мени та песма као лек на рану. Шарац су тада носили борци на смену, заједно са његовим рањеним нишанџијом Радом Миросављевићем Шарцом... Бачен је у Пиву, при покрету 12. корпуса за Црну Гору...³⁵

*Појава *vieiaeoī* тифуса у бригади*

На Требави се у бригади појавио и пегави тифус — опасан, подмукао непријатељ изгладнелих, промрзлих и уморних бораца. О томе крича Рајко Дураћ, комесар 3. чете, 3. батаљона:

„... Напале нас вашке... Баш тих дана стигли нам и нови борци из Срема. Донели на себиј, а и нама, пршњаке и шубаре. Топло нам, греје нам срце. Греје и шубара главу. Али, навалиле вашке испод тога, па гризу да не можеш живети. Упознајемо с тим штабове. Они наређују да се одмах пари одећа. Паримо ми одећу, али се наше шубаре и грудњаци попарише. Распадају се, ваљда од топлоте. Моле борци да се одложи парење док не прође зима. Трпеће вашке. Поћосмо ја и Нада Видицки мој заменик, да поразговарамо и са командиром Гавраном. А он онако прек и голоман, саслуша нас и одбруси „Вас двоје одлучите! То је политичко питање“. Нада и ја упознасмо са овим проблемом штаб батаљона и штаб бригаде. Тешко и њима да пресеку. Притисла зима, а бораца доста са слабом одећом и обућом. Али још горе је да се вашке не униште, јер иза њих и с њима долази и тифус. „Одлучите сами вас двоје“ веле другови.

И ми одлучисмо! Остависмо борцима пршњаке и шубаре још који дан. Сутрадан два нам борца падосе у ватру. Тифус закуцао у нашу чету. Дан-два иза тога легоше од тифуса још 12 бораца. Ја и Нада падосмо у јад и Сригу. Гавран се сзмркао и ни зуба да обели. Долазе

³⁵ Сећање Раде Миросављевића Шарца.

нам другови из штаба батаљона и бригаде. Критикују нас и позваше нас и на одговорност код Чиче.

„Ти си, Рајко“, вели Чича, стари комуниста, ти знаш како се чува борац. Револуција је ово, друже, а она не сме имати милости за нехат и пропусте. И казнићемо те и сменити са дужности. Ићи ћеш и пред суд и цев ако епидемију тифуса у чети не зауставиш.“ Прекратио је то Чича, иако је увек знао прибрано, пажљиво и мирно са нама да разговара.

Враћамо се у чету. Не знам како да зауставим епидемију, али сам помишљао и на то како себи да прекинем живот. Стрељаће ме због тог проклетог тифуса, који је навалио и обара моје борце, а нису погинули у сто борби, што би било часније. Болест по старом — стагнира. Мене саслушавају. Гавран мало-мало па ће: „ако буде још који, Рајкане — оде ти глава!“ И глава ми није отишла. Нових случајева тифуса није више било, а оболеле смо изловали и лечили. Парене смо уредније вршили. Опростили смо се и од наших топлих шубара и грудњака...

Друга бригадна партијска конференција

Од 11. до 20. фебруара 2. бригада је провела у рејону Горње и Доње Ораховице, а 20. фебруара прешла на просторију Горња и Доња Стража — Црвено Брдо — Јасенице. Ту је остала до 24. фебруара, када се, по наређењу штаба 16. дивизије, пребацила у села Хумци, Миладићи и Каштел.³⁷

Уз редовнији војностручни и политичко-просветни живот и рад ту је 6. фебруара 1944. одржана и Друга бригодна партијска конференција. Из извештаја Миливоја Антонијевића, секретара партијске организације у бригади, упућеног 13. марта 1944. Централном комитету КПЈ, може се комплексно сагледати стање у време одржавања партијске конференције. Цитирамо битније ставке тог извештаја:

³⁸ Иво Матовић, „Повратак ратника“; Сећање Дураћа и Наде Видицки.

³⁷ Архив ВИИ, к. 951, бр. рег. 54/3; к. 950, бр. рег. 30/6; Музеј револуције Војводине, инв. бр. 891; ИРПНЈ број 6327/IV-2-125/44.

Партијска организација броји 242 члана КПЈ и 61 кандидата. Погинуло је од прошлог извештаја чланова КПЈ... Партијце чине углавном млади чланови по стажу... Састанци ћелија се одржавају редовно, само што ћелије у постављању појединих питања немају још довољно развијен систем рада. Партијска руководства спроводе редовне припреме читавог партијског чланства пред сваку акцију, а после ње врше анализу рада и ћелије и руководства. Партијска организација, као целина, решавала је и решила многе проблеме, док батаљонски бирои брже уоче проблем, дотле се теже сналазе у његовом решавању... Партија има велики ауторитет код свих бораца и руководиоца. Око 80% чланства чине сељаци и њихов теоретски ниво не задовољава... Активи и комитети СКОЈ-а су прилично осамосталени. Одржавају се редовно састанци, на којима се третирају питања и проблеми јединице... Борбеност скојеваца је на приличној висини. Бомбаши и митраљесци су већином скојевци..."

Конференција је у првом плану истакла и анализирала наведене и друге проблеме из метода и садржаја рада партијске и скојевске организације. Али су учесници овог скупа указали и на друге проблеме војно-политичке, културно-просветне, обавештајне, интендантске и санитетске активности у бригади. Нарочито се наглашава проблем великих губитака у људству услед неумешности и незнања, помањкања упорности, услед младости кадрова и недовољног садејства међу појединим јединицама у извршењу борбених задатака.

И у оценама политичког и културно-просветног рада конференција је указала на бројне позитивне резултате, али је истакла и многе слабости у тим активностима и у бригади, и на терену, у народу.

Санитетској служби недостајали су кадрови. Та служба је и затајила на Требави, па се у бригади појавио тифус. Заслугом њеног шефа Радована Галовића Браце обавештајна служба је, нарочито у последњим борбама, постигла значајне резултате. Због неправилног односа штабова и команди како при избору кадрова, тако и у развоју форми и садржаја та служба је у четама и батаљонима на знатно нижем нивоу.

Исхрана у бригади, која је у ово време имала 849 бораца, од тога 97 другарица, обезбеђивана је централизовано, преко бригадне интендантуре. Интендантски кадар се није још довољно уходао у својим пословима.

Један од главних закључака конференције био је: више анализирати ситуацију пре доношења одлуке за борбу, још боље организовати обавештајну службу, мање се истрчавати у борби, укопавати се и редовније и садржајније спроводити војну обуку. Партијска организација је имала задатак да се са више упорности бори за извршење свих донетих закључака и да подиже партијску одговорност чланства и руководства за сваку активност, не само своје јединице већ и бригаде као целине.³⁸

³⁸ Исто; Иво Матовић, „Повратак ратника“.